

ARTVİN İLİ ŞAVŞAT VE ARDANUÇ İLÇELERİNDE YERALAN BAZI ÖNEMLİ KALELER

Sefa YILDIRIM*

ÖZET

Geçmiş tarih öncesi devirlere kadar uzanan Artvin, birçok medeniyetin uğrak yeri olduğu gibi Kafkasya'ya komşu olması sebebiyle de tarih boyunca önemli bir stratejik merkez olma özelliğini elinde bulundurmaktadır. Araştırma sahamız ise, Artvin'in en önemli ilçelerinden olan Şavşat ve Ardanuç ilçelerini kapsamaktadır. 1932 yılında Şavşat'ın Balıklı Köyü Zate Mahallesi Sazazkale ormanında bir mağarada bulunan Tunç mamulü eserlere bakıldığında bölgenin en azından Tunç Döneminden itibaren iskân gördüğü söylenebilir. Maalesef bölgede yeterince arkeolojik araştırmaların yapılmaması sebebiyle daha önceki dönemlere ait buluntular tespit edilememiştir. Gerçekleştirdiğimiz tarih ve yüzey çalışmasının, bölgenin tarihi ve kültürel yönlerine ışık tutması açısından önemli olacağı kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Okçular/Berta Havzası, Şavşat, Ardanuç, Kale/Şato

Artvin İli, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümünde yer almaktadır. Sözkonusu ilin doğusunda Ardahan, batısında Rize, güneyinde Erzurum, kuzeyinde Gürcistan ve Kuzeybatısında da Karadeniz yer almaktadır¹. Artvin İli'nin yaklaşık olarak kapladığı alan 7436 km²'dir.

Çalışma sahamız içerisinde yer alan Şavşat İlçesi ise, doğuda Ardahan İli ile Hanak İlçesi, batıda Artvin merkez ve Borçka, kuzeyde Gürcistan

---

* Dr., Ağrı Dağı Üniversitesi, Ağrı Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği, AĞRI

¹ Salih Ceylan, *Artvin Yöresinin Coğrafi Etüdü*, Atatürk Üniv. Sos. Bil. Enst., (Yayınlanmamış Dok. Tezi), ERZURUM 1995, s.1; <http://www.artvin.gov.tr/index.php?page=GenelBilgiler&file=cografya>

Devleti, kuzeydoğuda Posof İlçesi, güney ve güney batıda Ardanuç İlçesi ile çevrilidir. Şavşat İlçesi 1317 km² dağlık bir alanda yayılım göstermiştir².

Şavşat İlçesi'nin Artvin İl merkezine uzaklığı 65 km, Ardanuç İlçesi'nin Artvin il merkezine uzaklığı ise 33 km kadardır³. Şavşat İlçesi'nin toplam nüfusu 26 124 olup, bu nüfusun 7 847'si ilçe merkezinde hayatını sürdürmektedir⁴.

Şavşat Vadisi içinde kurulan Şavşat İlçe merkezinin hemen güneydoğusundaki Yalnızçam Dağları bir sur gibi yükselmekte ve bu kesimde yer alan plato, Yukarı Kura Nehri Havzası ile Çoruh Havzası'nı böldüğü gibi Karadeniz Bölgesi ile Doğu Anadolu Bölgesi arasında da tam bir coğrafi sınır meydana getirmektedir⁵.

Sever'in yapmış olduğu tetkikler neticesinde, çalışma sahasının Karadeniz termik rejimi ile Doğu Anadolu'nun karasal termik rejimi arasında, geçiş sahalarında görülen tipik bir geçiş rejimine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır⁶.

Çalışma sahamız içerisinde yer alan Ardanuç İlçesi ise, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümü sınırları içerisinde bulunmaktadır. Bölge yer yer yükseltisi 3 000 m'yi aşan Yalnızçam Dağları ile bölge güney ve doğudan sınırlandırılmış olup, kuzeyini Okçular/Berta Çayı ve onun kolları tarafından derince yarılmış yüksek dağlık kütleler oluşturmaktadır. Ferhatlı (Bulanık) Çayı ile Çoruh nehri arasında su bölümü çizgisi oluşturan yüksek dağlık kütleleri, Ardanuç'un batı sınırını meydana getirir. Ardanuç İlçesi görüldüğü üzere büyük çoğunluğu yüksek dağlık kütleler ile çevrili olup, Ferhatlı Çayı Havzası'nın tamamına yakınına meydana getirmektedir⁷.

Ardanuç, doğudan Şavşat İlçesi, batı ve kuzeybatıdan Artvin Merkez İlçe topraklarıyla çevrelenmiş olup, güneyden Erzurum, doğudan ise Ardahan'la sınırlandırılmıştır. Çalışma sahamızın yüzölçümü yaklaşık olarak 970 km² kadardır. 2000 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre, Ardanuç İlçesi'nin toplam nüfusu 14 477 kişidir. Ardanuç, bir ilçe merkezi ve 49 köy yerleşmesinin yanı sıra 174 mahalle yerleşmesinin devamlı yerleşme olarak bulun-

² <http://www.artvin.gov.tr/index.php?page=ilceler&file=savsat>

³ <http://www.kgm.gov.tr/09.01.2007>

⁴ Ramazan Sever, *Berta (Okçular) Çayı Havzasının Fiziki Coğrafyası*, Atatürk Üniv. Sos. Bil. Enst., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2001, s.13 vd

⁵ R.Sever, a.g.e., s.71.

⁶ R.Sever, a.g.e., s.124-162; İbrahim Atalay-Kenan Mortan, *Türkiye Bölgesel Coğrafyası*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1997, s.42 vdd.; Sefa Yıldırım, *Okçular/Berta Havzası ve Çevresinde Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 2007, s.18 vdd.

⁷ Mehmet Tuncer Rızvanoğlu, *Ardanuç İlçesinin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*, Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enst Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2003, s.1 vdd.; S.Yıldırım, a.g.e. 6 vd.

duğu sahada çok sayıda mezra, yayla ve bağ evlerinden meydana gelen geçici iskân hareketleri de bulunmaktadır. Sözü edilen geçici yerleşmeler 28 mezra, 42 yayla ve 15 civarında da bağ evinden meydana gelmektedir. Nüfusun % 36'sı yani yaklaşık olarak 5 278 kadarı kasabada hayatlarını idame ettirirken, % 64'ü yani 9 199 kadarı da kırsal yerleşmelerde yaşamlarını sürdürmektedirler. Türkiye'de en yüksek okuryazar⁸ oranına sahip yörelerden biri olan Ardanuç İlçesi'nin okuryazarlık oranı % 90 ile % 100 arasında değişmektedir. Çalışma sahamızın en büyük yerleşme merkezi olan Ardanuç İlçe merkezi olup, nüfusu 2 000 yılı itibarıyla 5 278 kadardır. Çalışma sahası, Karadeniz Bölgesi'nin kıyı kesimi ile Doğu Anadolu'nun yüksek dağlık kütleleri ve platolar arasında bulunduğu gibi, Çoruh nehrinin önemli kollarından olan Okçular/Berta Çayı ve Ferhatlı Deresi tarafından derince yarılmış vadiler ile bu vadiler arasındaki yüksek dağlık kütlelerden meydana geldiği bariz bir şekilde görülmektedir.

Araştırma sahamız içerisinde yer alan Ardanuç İlçesi'nin iklim özelliklerini incelediğimizde, Doğu Anadolu Bölgesi ile Doğu Karadeniz Bölümü arasında geçiş özelliği gösteren, nemli iklime yakın yarı kurak bir iklim tipinin var olduğunu görürüz⁹.

Gürcistan ve Ermenistan ile olan kara sınırimıza yakın bir bölgede yer alan Ardanuç İlçesi, maalesef ulaşım bakımından da fazla gelişmemiştir. Akarsular tarafından derin bir şekilde parçalanmış olan çalışma sahamız, karayolu sisteminin akarsu vadileri boyunca gelişmesine neden olmuştur¹⁰.

Ferhatlı Çayı boyunca uzanan ve Artvin-Erzurum karayoluna bağlanan asfalt kaplama yol ile Ardanuç İlçesi'nin diğer bölgelerle karayolu ulaşımı sağlanmaktadır. Ferhatlı Köyü ile Ardanuç İlçe merkezi arasında Cehennem Deresi Kanyonu olarak bilinen derin bir vadi içerisinde geçen yol, Adakale mahallesi önünden Şeytan Köprüsü ile ilçe merkezine ulaşır. Ardanuç İlçe merkezinden doğuya doğru gidilerek, Göle üzerinden Ardahan iline bağlanan devlet yolu ise; Erzurum-Artvin transit karayolu haricinde bir diğer karayoludur. Bu transit yolların yanı sıra, tamamıyla bölge içerisinde yer alan Ardanuç İlçe Merkezi ile Aşağırmaklar Nahiye Merkezi arasında 25 km. uzunluğa sahip olan stabilize yol mevcut olup, Aşağırmaklar ile yol güzergahındaki diğer köylerin ilçe merkezine ulaşımını sağlayan bir karayolu da bulunmaktadır¹¹. Ulaşım unsurlarından biri olan köprülerin çalışma sahamızda fazlasıyla bulunmasının ana sebebi ise, arazinin derin akarsu vadileri tarafından parçalanmış olmasıdır. Genelde beton ve tağ köprülere rastlanılmasına rağmen çelik halatlar üzerine inşa edilmiş asma köprülerde sıkça görülmektedir.

⁸ M.T.Rızvanoğlu, a.g.e., s.2,38,116

⁹ M.T.Rızvanoğlu, a.g.e., s.28

¹⁰ M.T.Rızvanoğlu, a.g.e., s.258; İ.Atalay-K.Mortan, a.g.e., s.63 vd.

¹¹ M.T.Rızvanoğlu, a.g.e., s.261vd.

Artvin İli Şavşat ve Ardanuç İlçelerinde Yeralan Bazı Önemli Kaleler

1. Şavşat Kaleleri

a-Şavşat (Satlel) Kalesi

Şimdiye kadar kitabesi bulunamayan Şavşat (Satlel) Kalesi merkeze bağlı Söğütlü Mahallesi'nde yer almaktadır. Kaleyi 1992–1995 yılları arasında arkeolojik ve sanat tarihi açısından tetkik eden Osman Aytekin, mevzu bahis olan kalenin plan ve mimari özelliklerinin yörede yaygın bir şekilde rastlanılan Bağratid krallığı dönemine ait kalelere benzediğini, günümüze ulaşan formuyla IX. yüzyılda kurulmuş olabileceğini ifade etmektedir. Kale XVI. yüzyılda Osmanlıların eline geçtiği gibi XVII. yüzyılın ortasında bölgeyi dolaşan Evliya Çelebinin kayıtlarında da yer almaktadır. Fakat kale hangi tarihe kadar kullanıldığı kesin olarak bilinmemekle¹² beraber kalenin 19.yüzyıla kadar kullanılmış olabileceği düşüncesi hâkimdir¹³.

Artvin-Şavşat karayolu üzerinde Şavşat İlçe merkezine yaklaşık olarak 2–3 km. mesafede yer alan iç kale, Söğütlü Mahallesi sınırları içerisinde olup Şavşat İlçe merkezinin batısında Şavşat Suyu'nu meydana getiren, Çoruh Irmağını besleyen iki derenin birleştiği yerin biraz yukarısında yüksekçe bir ana kayanın üzerine yerleştirildiği görülmektedir. Kale doğu-batı yönünde 70.00 m., kuzey-güney istikâmetinde 48.00 m. olmak üzere elipsimsi planda olup, 3360 m²'lik bir alana kurulmuştur. Kalenin girişi güneybatı istikametinde yeralıp, iç mekânında ise doğudan-batıya doğru alçalan hafif eğimli bir zeminin olduğu görülmektedir. Kalenin ulaşılması en zor yüksek yerini kuzeyden-batıya doğru uzanan kesim meydana getirmektedir. Bu kesimde surlar oldukça az olup, doğudan başlayarak batı ucuna kadar süren alanda takribi 13.00 m.ye kadar yükselen dört adet silindirik ve dikdörtgen şeklindeki burçlarla bunların yarısına kadar ulaşan surlarla çevrelenmiştir. Kalenin güneybatı surunda, dışa burç şeklinde akseden 6.10 x 5.35 m. ölçülerinde tabana sahip bir silindirik kule oldukça dikkat çekici özelliktedir. Alttan yukarı doğru daralan kule, takribi 15.00 m. yüksekliğe sahiptir. Kulenin tabanda kuzeydoğudan, orta yüksekliğinde doğudan olmak üzere iki kapısı mevcuttur. En az iki katlı olduğu görülen kulenin içi harap bir haldedir. Yine kalenin iç mekânında, kuzeydoğu köşesinde cephe duvarlarının bir bölümü ayakta kalan 8.00 x 4.80 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı ve üstü iki pahlı çatılı şapel kalıntısı ile hemen kuzeybatı istikametinde surun bitişiğinde ana kayaya oyulan bir sarnıç da tespit edilmiştir. Ayrıca

¹² Osman Aytekin, *Ortaçağ'dan Osmanlı Dönemi Sonuna Kadar Artvin'deki Mimari Eserler*, Ankara 1999, s.257; *Artvin İl Yıllığı*, Artvin 1967, s.230; Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlı'nın Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590)*, Ankara 1976, s.83 vd.

¹³Kemalettin Köroğlu, "1995 Yılı Artvin-Ardahan İlleri Yüzey Araştırması", *XIV Araştırma Sonuçları Toplantısı I* Ankara 1997, s. 375

doğu istikametinde bulunan ve birbirine bitişik olan iki burcun barınma yeri olarak da kullanıldığı görülmektedir. Bu burçlar dikdörtgen planlıdır. Burçların alt yanındaki tek katlı ve 2.40 m. sahip olup üstü tonozla kapatılmıştır. Orta duvarında ise küçük bir pencere bulunmakta ve yakınındaki mekânda 6.70 x 3.75 m. ölçüsündedir. Yukarıda bahsettiğimiz ilk kule kadar yüksek olmasa da, dört taraftan kapalı ve içe bakan cephesinde 0,85 m. eninde dikdörtgen şekilli bir kapıya sahip olması, kalenin güvenlik sahası olduğunu göstermektedir. Kule yaklaşık 7.00 m. yüksekliğe sahip olup iç kısmı zarar görmüş ve üst duvarları yıkılmıştır. Surların muhtelif yerlerinde oldukça küçük yapılmış gözetleme pencereleri yer almaktadır. Moloz taş malzeme ve kireç harcı kale inşasının temel malzemelerini oluşturmaktadır. Burçlarda arttığı görülen duvar kalınlıkları 0.60–2.00 m. arasında değişiklik arz etmektedir. Kalenin iç mekânı moloz yığınlarıyla ve dikenli çalılıklar tarafından kaplandığı, kapı formunun da bozulduğu gözlenmektedir¹⁴.

Bu bölgede araştırma yapan eğitimci, araştırmacı, yazar Ozan Mikâil Bahçeci'nin bu kalenin yakınındaki bir bahçede beş adet mezar taşı koç heykelinin çıktığını belirterek söz konusu kalenin bir Türk Kalesi olduğunu kabul etmektedir¹⁵. Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Şavşat kalesi imar tarihi tam bilinmemekle beraber bir Türk kalesi olma özelliği taşımaktadır.

b-Eskikale (Ustamış) Köyü Kalesi

Şimdiye kadar kitabesi bulunamayan Eskikale (Ustamış) Köyü Kalesi Şavşat İlçesi'nin kuzeybatı istikametinde Şavşat Ardanuç yolu güzergâhında Şavşat'a 25 km uzaklıkta¹⁶ bulunan köyün üst kısmında kurulmuştur. Kale üzerinde arkeolojik ve sanat tarihi bakımdan inceleme yapan Osman Aytekin, mevzubahis olan kalenin Bagratlılarca inşa edilmiş olabileceği üzerinde durmaktadır. Anakaya üzerine kurulmuş olan kalenin sur duvarlarının bir kısmının günümüze kadar ulaştığını ifade eden Aytekin, kalenin içinde şapel ve sarnıç kalıntısının yer aldığı ve yöre insanı tarafından da "*meyhane*"¹⁷ olarak adlandırılan birbiriyle bağlantılı tonoz kaplı iki yapının da kalenin alt kısmındaki eteğinde bulunduğunu belirtmektedir. Mevzubahis olan kale surları ve bu yapılar moloz taşından inşa edilmiştir.

¹⁴ O.Aytekin, a.g.e., s.257–259

¹⁵ Ozan Mikail Bahçeci, *Artvin Tarihi Olguları*, Bursa, 1999, I, s.76

¹⁶ http://www.yerelnet.org.tr/iller/ilce.php?il_adi=ARTVIN&ilce_adi=ŞAVŞAT 07.11.2006
Aşağıdaki kaynakta ise kalenin Şavşat ilçesine uzaklığı 12 km. olarak geçmektedir.
<http://www.kenthaber.com/IIIDetay.aspx?ID=487>

¹⁷ Söz konusu kale üzerinde detaylı araştırma Aytekin tarafından yapılmıştır. O.Aytekin, a.g.e. s.297

c-Taş Köprü Köyü Kalesi

Şimdiye kadar kitabesi bulunamayan kale, Şavşat İlçe merkezinin kuzeyinde Meydancık bucağının Balıklı-Taşköprü köyleri arasında Bocanat mevkinin yakınında hâkim tepe üzerinde kurulmuştur. Kale, Artvin-Şavşat İlçesine yaklaşık 38 km. uzaklıktadır. Bahçeci'ye göre söz konusu kalenin bir Türk Kalesi olduğu yönünde bir izlenim mevcuttur¹⁸. Anakaya üzerine kurulmuş olan bu kalenin kulesi ve surları moloz taştan yapılmış olup çok az bir kısmı günümüze kadar gelebilmiştir¹⁹. Kalenin inşa tarihi hususunda Aytekin'in görüşü ise, bu kalenin Bağrathlılarca yapılmış olabileceği yönündedir.

ç-Dutlu Kalesi/ Sebzeci Köyü Kalesi

Şimdiye kadar kitabesi bulunamayan kale, Artvin-Şavşat ilçe merkezine yaklaşık olarak 24 km uzaklıkta, Dutlu Köyü'nün yakınındaki vadiye hâkim bir tepe üzerinde yer alan anakaya üzerinde kurulmuştur. Söz konusu bu kale üzerinde araştırma yapan Aytekin bu kalenin ismini Sebzeci Köyü²⁰/ Cvarishev Kalesi olarak belirtmiştir. Kale üzerinde arkeolojik ve sanat tarihi bakımından inceleme yapan Osman Aytekin, mevzubahis olan kalenin Bağrathlılarca inşa edilmiş olabileceği üzerinde durmaktadır²¹. Şavşat İlçe merkezinin kuzeyinde Meydancık bucağının Dutlu köyü ve Kayabaşı köyü arasında yer alan bu kaleyi Bahçeci, bir Türk kalesi olarak kabul etmekte ve Çu-var-av ve Çu-var-is-av olarak da adlandırıldığını belirtmektedir²².

d-Kireçli Köyü Kalesi

Şimdiye kadar kitabesi bulunamayan kale, Şavşat İlçesi'nin güneybatısında Şavşat İlçesi'ne 14 km. uzaklıkta bulunan köyün yakınında eğimli bir alan üzerinde inşa edilmiştir. Sözkonusu kalenin yalnızca gözetleme kulesinden meydana geldiğini ifade eden Aytekin, silindirik kulenin moloz taşla inşa edilmiş ve ayrıca kulenin üst kısmının tahrip olduğunu da belirtmektedir. Kale üzerinde arkeolojik ve sanat tarihi bakımından inceleme yapan Osman Aytekin, mevzubahis olan kalenin Orta Çağ'da inşa edilmiş

¹⁸ O.M.Bahçeci, a.g.e. I, s.75

¹⁹ O.Aytekin, a.g.e. s.297. Aytekin bölgedeki kaleleri kendi çalışma alanı olan Ortaçağ'a tarihlemeye özen göstermektedir. Bu konuda farklı görüşler için bkz. www.gamarcoba.somee.com/Yazilar.asp?goster=dos&id=71# ftn29 12.03.2007. Yunus Zeyrek'e ait "Atabek Yurdu Artvin Üzerine Yayınlar ve Bir Cevap" adlı makalede bu husus üzerinde durulmaktadır.

²⁰ http://www.artvin.org.tr/savsat/gezilecekyerler.asp 14.11.2006

²¹ O.Aytekin, a.g.e. s.297.Köroğlu'nun araştırmalarında bahsedilen Şenocak Kalesi muhtemelen yukarıda bahsi geçen kale olmalıdır. K.Köroğlu, "1997 Yılı Artvin-Ardahan İlleri Yüzyey Araştırması", *XIV Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, Ankara 1999, s.146

²² O.M.Bahçeci, a.g.e., I, s.75

olabileceği üzerinde durmaktadır²³. Söz konusu kaleyi araştıran Köroğlu ise, bu kale hakkında şu bilgileri vermektedir: “...Arpalı Deresi Vadisi boyunca ilerleyen yola hakim bir noktada, kuzeye doğru teraslar yaparak alçalan kayalık bir yükselti üzerinde kurulmuştur. Burada günümüze daha sağlam durumda ulaşmış yuvarlak bir kule ve kuzeybatısına kısmen ayakta görülebilen duvarla çevrili bir bölüm yer almaktadır. Kule ve duvarlar, diğer Orta Çağ yapılarında olduğu gibi taşların kireç harcı ile tutturulması tekniğinde yapılmış, dış yüzeylerde düzgün bloklar, arada mıcır dolgu kullanılmıştır. İç çapı 5.50 m. ve yüksekliği ise 12–15 m. olan kulenin en az iki evrelili olduğu anlaşılmaktadır. Üst 2–2.5 m.lik bölümü daha geç bir dönemde, az işçilikli ve daha küçük taşlarla tamir edilmiştir. Batı ve güneydoğu yönünde, yerden 1.60 m. yükseklikte iki mazgal deliği mevcuttur. Tahrip edilmiş olan kapı 1.60 m. genişliğinde, 1.50 m. kadar yüksekliğindedir. Kapının sol yanında genişliği 1.10 ile 1.50 m. arasında değişen ikinci bir açıklık daha mevcuttur ve muhtemelen sonra açılmıştır. Kulenin kuzeybatısında kısmen yıkılmış bölümdeki duvarların kalınlıkları 1.20 m. kadardır ve aynı teknikle yapılmışlardır. Kulenin dışındaki bu bölümde, köyden alınan ihbarlara göre, bir metrenin üzerinde derinliği olan 8–9 tane depo küp bulunmuş ve kırılmıştır²⁴.

e-Hanlı-Karaağaç Köyleri Kalesi

Şimdiye kadar kitabesi bulunamayan kale, Şavşat İlçesi'nin güneybatısında Şavşat'a 17 km uzaklıkta bulunan Hanlı Köyü ile Karaağaç Köyü'nü birbirinden ayıran tepe üzerinde kurulmuştur. Sur duvarlarının tahrip olduğunu ve kalenin oldukça yüksek olan kulesinin kısmen sağlam kaldığını ifade eden Aytekin, söz konusu kalenin, anakaya içinden Hanlı Köyü tarafına açılan tünel şeklindeki gizli yolunun oldukça dikkat çekici olduğunu belirtmektedir. Kale üzerinde arkeolojik ve sanat tarihi bakımından inceleme yapan Osman Aytekin, anılan kalenin Bagrathlılarca inşa edilmiş olabileceği üzerinde durmaktadır²⁵. Sözkonusu kale üzerinde araştırma yapan Köroğlu ise, makalesinde kale hakkında şu bilgilere yer vermektedir: “...Kireçli Kalesi ile birlikte Yalnızçam Dağları'na uzayan Arpalı Deresi Vadisi'ni ve buradan geçen eski yolu kontrol etmek amacıyla kurulmuş olmalıdır. Hanlı Köyü ile Karaağaç Köyü arasında, kuzey-güney doğrultusunda uzayan yüksek ve dik kayalığın çevreye hakim bir noktası üzerindeki kale, daha çok gözletleme işlevi için yapılmış olmalıdır. Günümüzde Karaağaç ve Hanlı

²³ Söz konusu kale üzerinde detaylı araştırma Aytekin tarafından yapılmıştır. O.Aytekin a.g.e, s.297; http://www.yerelnet.org.tr/iller/ilce.php?il_adi=ARTVIN&ilce_adi=ŞAVŞAT

²⁴K. Köroğlu, “1996 Yılı Artvin-Ardahan İleri Yüzey Araştırması”, *XIV Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, Ankara 1998, 131

²⁵ Söz konusu kale üzerinde detaylı araştırma Aytekin tarafından yapılmıştır. O.Aytekin, a.g.e, s. 297; <http://www.kenthaber.com/IIIDetay.aspx?ID>

yönünden bir patika ile ulaşılabilir. Kalede üç adet kule vardır. Bunlardan güneydeki 7-8 m. yüksekliğinde olup üst örtüsü dahil hemen tümüyle sağlamdır. Kulenin girişi kuzeybatı yöndedir. İçinde ahşap bir kat olduğunu gösteren izler görülmektedir. Tabanı definelerce kazılmıştır. Diğer iki kule büyük oranda tahrip edilmiştir. Kuzey kesiminde iki kuleyi birbirine bağlayan duvarlar ve definelerce tahrip edilmiş depo küplerinin parçaları görülmektedir. Doğu bölümde kare bir mekan (depo) ve kuzeydeki kulenin doğusunda da bazı duvar izleri yer almaktadır²⁶.”

f-Maden Kalesi

Şavşat İlçe merkezinin kuzeyinde, ilçe merkezine 37 km uzaklıkta aynı adı taşıyan köyün hemen girişindeki yolun 400 m. ilerisinde yolun sağ tarafında inşa edilmiştir. Maden Köyü'nün yaklaşık 3-4 km. doğusunda Çağlayan Köyü'nün batısında yer almaktadır. Araştırma esnasında bu kalenin kitabesine rastlayamadığımız gibi şimdiye kadar elimizde mevcut kaynaklarda da söz konusu kalenin inşa tarihi hakkında fazla bir bilgi de bulunmamaktadır. Binaenaleyh, kalenin inşa tarihi hakkında şu anda kesin bir şey söylememiz mümkün değildir. Fakat bölgedeki kalelerin inşa tekniklerini ve yapı malzemelerini dikkate aldığımızda bir Orta Çağ Türk kalesi izlenimi vermektedir. Kale daha ziyade kule veya küçük bir karakol niteliği taşımaktadır. Kale bir ana kaya üzerine kurulmuş olup, dereden yüksekliği takribi 140 m. civarındadır. Kale surlarının takribi zemininden yüksekliği ise 40 m. kadardır. Kale duvarları moloz taşla inşa edilmiş olup, kale harap bir haldedir. Bu kale bazı kaynaklarda Çağlayan Kalesi olarak da geçmektedir²⁷.

2.Ardanuç kaleleri

a-Ardanuç/Gevhernik Kalesi

Gevhernik Kalesi, Şavşat merkeze bağlı Adakale olarak bilinen mevkide yer almaktadır. İç kalenin imarının M.Ö. ki dönemlere kadar gittiği tahmin edilmektedir. Birçok defa el değiştiren kale MS.5. yüzyılda yeniden tamir edilerek İberya Krallığı'nın başkenti olarak iskân görmüştür. Kale daha sonra sırasıyla MS. 6. yüzyılda Sasanilerin, MS.7. yüzyılda Bizanslıların, MS. 8. yüzyılda Abbasilerin, MS.9. yüzyılda Bagratid Krallığının eline geçti. Bagratid krallığının başkentliğini de yapan kale aşağı şehir de (asıl kale) meydana getirilmiştir. MS.12. yüzyıla gelindiğinde, Gürcülerin Tiflis'e geri çekilmesiyle kale, Hristiyan Atabeklerin eline geçmiştir. Akabinde Şah Tahmasb I.'e bağlı olarak bu bölgeyi idare eden Keyhüsrev II.'nin (1545-1573) zamanında Erzurum Beylerbeylerinden İskender Paşa tarafından 13 Haziran

²⁶K. Köroğlu , “1997 Yılı Artvin-Ardahan İlleri Yüzey Araştırması”, *XIV Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, Ankara1999, s.146

²⁷ S.Yıldırım a.g.e, s.220 vd; <http://karavat.sitemynet.com/ty.htm> (Telif hakkı Mehmet Büyüyük),07.11.2006http://www.yerelnet.org.tr/iller/ilce.php?il_adi=ARTVIN&ilce_adi=ŞAVŞAT

1551'de kale fethedilmiştir. Osmanlıların sancağı hali-ne getirilen kale, kapısında yer alan kitabeye göre 1563 yılında kale girişi yaptırılarak muhtemelen de surlar onarım görmüştür. Kale 1878 (93 harbi dönemi) Ruslara bırakılmak zorunda kalmıştır. Önceleri kaza merkezi iken 1921 yılından sonra nahiye halini almıştır. Kale 1948'e kadar Nahiye görevini sürdürdükten sonra tekrar Kaza merkezi olmuştur. Kale, 1954 yılında topografik elverişsizliği sebebiyle merkeze bağlı bir mahalle haline getirilmiştir²⁸.

Kale, Ardanoç İlçesi şehir merkezinin kuzeybatı istikametinin karşısında bulunmaktadır. İç kalesiyle beraber iki bölümden meydana gelen kale, üç yönden derin vadilerle belirlenen asıl kalenin, batı istikametinde bulunan üst kısmında, anakaya üzerine kurulan iç kalesi yer almaktadır. Eğimli bir sahadan meydana gelen kalenin ancak bir kısmı iskâna uygun olup, iç kale istikametindeki bölüm oldukça eğimli olduğundan burada yerleşim mevcut değildir. Kalenin ana girişinin etrafı surlarla çevrili olup, kalenin girişi kitabenin de bulunduğu güney istikametinde yer alan ve bir kısmı hala sağlam kalan burçlarla da muhafaza edilen kapı ile sağlanmaktadır. Kuzey istikametinde ve girişte kısmen de olsa sağlam kalan kale surları moloz taşla imar edilmiş ve kireç harcı ile yapılmıştır. Bununla birlikte kitabenin de yer aldığı burç düzgün kesme taş ile örülmüştür. İçkaleye aşağıda kalan asıl kaleden patika yolla çıkılabilmektedir. Kalenin kuzeybatı köşesinde bulunan orijinal merdiven tahrip olduğu için aynı yerde bulunan seyyar iki merdivenle içkaleye ulaşım gerçekleştirilmektedir. İç kale yüksek anakaya üzerine inşa edilmiş olup, kuzeybatı-güneydoğu istikametinde devam eden kaya külesinden meydana gelmektedir. İç kale takribi 200 m. uzunluğu, 40 m. genişliği ile 8.000 m²'lik alana sahip olup, mimari kalıntıları Ortaçağ dönemine aittir. İçkalenin her tarafı surlarla çevrili olup, güneydoğu surlarının diğerlerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir²⁹.

İçkalenin orta kısmının kuzeydoğu istikâmetinde iki nefli kilise ve ek mekândan teşekkül olan kompleks bir yapı yer almaktadır. Ortaçağ dönemine ait bu yapının dış duvarlarının bir kısmı ayakta kalmıştır. Yapı dıştan 14.50 x 11.80 m. ölçülerinden oluşmakta ve kilisenin kuzey cephesi boyunca uzanan ek mekânın ön kısmı tonozlu bir mimari formunda inşa edilmiştir. Bu yerin ilerisinde sarnıç bulunmaktadır. Kalenin ikinci sarnıcı ise, 6.30 m. x 3.30 m. ölçüsünde kilisenin güneydoğu istikametinde yer almaktadır. Bu sarnıç da diğeri gibi içi moloz taşla doldurularak örtülmüştür. Bu yapıların yanı sıra iç kalenin güneydoğu bölümünde, güney sura bitleştirilmiş 12 m. x 11 m. ölçüsünde, kare plan sergileyen sadece temel duvarları kalan ve hangi amaç için kullanılmış olduğu belirlenemeyen bir yapı kalıntısı da mevcuttur.

²⁸ O.Aytekin, a.g.e. s.253; F.Kırzioğlu, a.g.e, s.160-249; "Artvin", *Yurt Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1982, s.904

²⁹ O.Aytekin, a.g.e. s.254 vdd.

Bu mekânın batı istikametinde diğerine benzer bir başka kalıntı daha mevcuttur. Yer yer yüksekliği 7 m.yi bulan surlar moloz taş ile inşa edilmiştir. Surların duvar kalınlıkları 2 m. ile 1.30 m. arasında olup, kireç harcıyla inşa edilmiştir. Ayrıca surlar istinat kuleleriyle de desteklenmiş olup, birçoğu doğa ve insanların menfi etkileri sonucu tahrip olmuştur³⁰. Ardanuç Kalesi üzerinde bir diğer önemli araştırmayı gerçekleştiren Köroğlu'nun makalesinde ise, söz konusu kale hakkında şu önemli bilgiler yer almaktadır: “...Ardanuç özellikle 9. ve 10. yüzyıllarda sadece bölgenin değil Karadeniz'den Erzurum'a ve kuzeyde de Çıldır Gölü'ne kadar uzayan alanın merkezi ve başkenti olmuş.Yaklaşık 220 x 60 m boyutlarındaki kale, dört yönü de sarp ve aynı boyutlardaki kaya üzerine inşa edilmiştir. Bulunduğu alanın savunma endişesi olmadığından kule yapılmamıştır. Orta Çağ'dan Osmanlı Dönemi sonuna kadar sürekli iskan gören kalede bir şapel, bir sarnıç ve bazı mekan kalıntılarının varlığı görülmektedir. Orta Çağ ve İslami Dönem'e ilişkin yayınlarda ayrıntılı olarak tanımlanan kale ve eski şehir arasındaki teraslarda yer alan ve yerli halk tarafından “depo” olarak tanımlanan yapılar ise yeterince dikkat çekmemiştir. Bölgedeki birkaç diğer Orta Çağ'a ilişkin yerleşmede de karşımıza çıkan depolar bütünüyle toprak altına inşa edilmiş olup bir ile üç odaya sahiptirler. Ana odaya her iki yandan eklenmiş daha küçük odalardan oluşan bir planları vardır. Odaların tavanları çoğunlukla beşik tonozla örtülü, ana oda ise adeta kubbe görünümüne inşa edilmiştir. Günümüzde bunlardan ancak birkaç tanesi sağlam durumda görülebilir³¹.”

b-Aydın Köyü Kalesi

Şimdiye kadar kitabesi bulunamayan Aydın Köyü Kalesi, Ardanuç İlçesi'nin güneyinde Ardanuç'a 18 km uzaklıkta bulunan köyün hemen yakınındaki vadi içerisinde bulunan anakayanın üzerine muhtemelen, küçük bir karakol amaçlı kale olarak kurulmuştur. Kalenin moloz taşla inşa edildiğini, kuzeydoğu sur duvarı üzerinde giriş kapısının yer aldığını ve surların bir kısmının sağlam olup, 0.70 m. kalınlığında olduğunu ifade eden Aytekin, söz konusu kalenin iç kısmının doğu yüzünde de bir sarnıç bulunduğunu belirtmektedir. Kale üzerinde arkeolojik ve sanat tarihi bakımdan inceleme yapan Osman Aytekin, mevzu bahis olan kalenin Bagratlılarca inşa edilmiş olabileceği üzerinde durmaktadır³². Söz konusu kale üzerinde araştırmalarda bulunan Köroğlu ise kale hakkında bize şu bilgileri aktarmaktadır: “...Ardanuç Çayı'nın kollarından Aydın Deresi'nin oluşturduğu vadi ve bu vadiyi katederek köye ulaşan yol üzerinde bulunmaktadır. Doğu batı doğ-

³⁰ O.Aytekin, a.g.e. s.256; S.Yıldırım, a.g.e. s.221 vdd.

³¹ K.Köroğlu ag.m.1997,s.372

³² Söz konusu kale üzerinde detaylı araştırma Aytekin tarafından yapılmıştır. O.Aytekin a.g.e., 291; http://www.yerelnet.org.tr/iller/ilce.php?il_adi=ARTVIN&ilce_adi=ARDANUC

rultusunda uzayan yaklaşık 20–25 m. kadar uzunluğundaki yüksekçe bir kayalığın üzerine yapılmış kalenin duvarları büyük oranda ayakta. Yalnızca batı kısa duvarı uçmuştur. Giriş açıklığı kuzeydoğu köşededir. İçten 18.70 m. kadar uzunluğundaki kale, üzerine kurulduğu kayalığın şekline göre daralıp genişlemekte ve doğu uçta 2.80 m., ortada 2.40 m., en batıda ise 6.30 m. genişliğe ulaşmaktadır. Orta büyüklükte düzensiz kesilmiş taşların kireç harcı ile tutturulması tekniğiyle yapılmıştır. Duvar yükseklikleri 8–10 m. arasındadır ve yükseldikçe daralmaktadır. İç bölümde ahşap bir konstrüksiyonun olduğunu gösteren çeşitli ahşap kalıntıları veya yerleri görülmektedir. Bunlar dönerek çıkan bir merdivene ait olabilir. Duvarlara dört yönde mazgal delikleri açılmıştır. Doğu duvarı dibinde içi kireç harcı ile birkaç kez iyice sıvanmış bir silo (1.70 x 1.10-1.30 m. boyutlarında) yer almaktadır. Aydınköy Kalesi, günümüzde Yalnızçam Dağları'nı tali bir yolla aşarak ulaşılabilen Olur bölgesinden Aydın Deresi Vadisi'ne ve Ardanuç Kalesi'ne yönelebilecek tehlikeler için Orta Çağ'da kurulmuş bir ön karakol olmalıdır"³³.

c-Kutlu Köyü Kalesi

Şimdiye kadar sözkonusu kalenin kitabesi bulunamadığı için kalenin inşa tarihi hakkında şu anda kesin bir şey söylememiz mümkün değildir. Kale üzerinde arkeolojik ve sanat tarihi bakımından inceleme yapan Osman Aytekin, mevzubahis olan kalenin tarihini saptama konusunda kesin bir yargıya ulaşamamıştır. Lakin kalenin yörede rastlanılan diğer kalelerin mimari tarzlarından farklı bir yapıya sahip olduğu görüşündedir.

Kutlu Köyü, Ardanuç İlçesi'nin kuzey istikametinde Şavşat İlçe sınırına yakın bir arazide ve Ardanuç'a 30 km uzaklıkta bulunmaktadır. Sözkonusu kalenin, takribi köyden yaya olarak 45 dakika mesafede, Bağlar mahallesi içinde düz arazide kurulduğunu ifade eden Aytekin, kalenin ölçülerini ise 65 x 38 m. ve doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı bir yapı olarak belirtmektedir. Yine sözkonusu araştırmacının kale hakkında vermiş olduğu bilgiler arasında batı cephesinde ana giriş kapısının mevcut olduğu, kuzey ve doğu cephelerinde daha küçük ebatlarda iki kapı daha bulunduğu, iç mekânı tamamen bozuk olan kalenin sur duvarlarının bir kısmının ayakta kaldığı ve sur duvar kalınlıklarının 2.50 m.ye kadar vardığı, 2.00 x 1.45 m. ölçüsüne varan ebatlarda özgün blok taşların duvar örgüsünde kullanıldığı da yer almaktadır³⁴. Kutlu Köyü'ndeki yapıları inceleyen Köroğlu'nun tespitleri dikkate şayandır. Köroğlu'nun Kutlu yapıları hakkındaki tespitleri şunlardır: "...Doğusu ve batısı bir dere tarafından sınırlanan bir yamacın eteğinde

³³ K.Köroğlu, a.g.m. 1998, s.130

³⁴ Söz konusu kale üzerinde detaylı araştırma Aytekin tarafından yapılmıştır. O.Aytekin a.g.e, s.292; S.Yıldırım, a.g.e. s.224 vd. http://www.yerelnet.org.tr/iller/ilce.php?il_adi=ARTVIN&ilce_adi=ARDANUC

kurulmuş olan dikdörtgen planlı yapı 54.20 x 44 m boyutlarındadır. Çevre duvarları, kuzey duvarlarının doğu yarısı dışında günümüze sağlam durumda ulaşmıştır. İç bölümleri ayıran duvarlar ise geç kullanımlar sırasında büyük oranda tahrip edilmiştir. Güneybatı ve güneydoğu köşelerde bu bölme izleri görülebilmektedir. Yapının 3 m genişliğindeki girişi batı duvarda yer alır. Ayrıca biri doğu, biri de kuzey duvarda olmak üzere 110 x 150 ve 0.90 x 1.70 m boyutlarında iki pencere açıklığı bulunmaktadır. Duvar kalınlıkları 2.70 ile 1.90 m arasında değişmektedir. Günümüze kadar ulaşabilen duvarlar en yüksek noktada 8.50 m ye varmaktadır (12 taş sırası). Duvarların temele koyulan ilk sırası 0.50 m daha dışa taşkın olarak yerleştirilmiştir. Büyük boyutlu taşlar arasına birleştirme ve dolgu malzemesi olarak kumlu kireç harcı ve çakıl doldurulmuştur. Duvarların inşasında 2.30 x 1.10 x 0.90, 2.10 x 0.80, 1.35 x 1.05 m ve daha küçük boyutlu, kalker ve kısmen bazalt iyi işçilikli taşlar kullanılmıştır.

Kutlu kalıntısının işlevi ve tarihlemesi konusunda henüz sağlıklı veriler elde edebilmiş değiliz. Orta Çağ kalelerinden farklı sistemdeki taş örgüsü ile dikkati çeken yapıyı ilk gördüğümüzde Urartu yazıtlarında adı geçen İldamuşa'nın Ardanuç olabileceği yolundaki yaklaşımın kanıtlarını bulduğumuzu düşündük. Ancak duvar örgüsünde Horasan harcı da denen kireç harcının kullanılmış olması daha geç bir özellik olarak görünmektedir. Kutlu yapısının farklı plan tipi, ayrıca bölgedeki kaleler gibi sarp kayalık yerine daha düzgün bir alanda, ancak yollardan uzak bir noktada inşa edilmiş olması farklı bir amaca hizmet ettiğini göstermektedir"³⁵.

d-Ferhatlı Köyü Kalesi

Şimdiye kadar kitabesi bulunamayan kalenin inşa edildiği saha Ferhatlı Köyü sınırları içerisinde olup, Ardanuç İlçesi'nin batı istikametinde Artvin İl sınırına yakın bir arazide ve Ardanuç'a 5 km uzaklıkta bulunmaktadır. Ardanuç İlçesi'ne varmadan; Ardanuç Suyu'nun kenarında vadiye paralel yükselen anakaya üzerinde muazzam bir şaheser olarak gelip geçenleri hayran bırakmaktadır. Kale üzerinde arkeolojik ve sanat tarihi bakımdan inceleme yapan Osman Aytekin, mevzu bahis olan kalenin Bagratlılarca inşa edilmiş olabileceği üzerinde durmaktadır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde "Harbe Kalesi" olarak geçen kalenin surlarının bir kısmı ayakta olup, moloz taş kullanılarak inşa edilmiştir³⁶. Bu kale üzerinde araştırmalarda bulunan Köroğlu'nun kale hakkındaki tespitleri şunlardır: "...120 x 35 m boyutlarındaki Orta Çağ kalesi, az işçilikli orta büyüklükte taşların kaba kum ve çakıl katkılı kireç harcıyla tutturulması tekniği ile inşa edilmiştir. Dik olan kuzey kesimdeki surlar büyük oranda ayakta. Güneydoğu kesim yıkılmış olmak-

³⁵ K.Köroğlu, a.g.m. 1997, s.373

³⁶O. Aytekin, a.g.e, s.292

la birlikte buradaki duvarlar temel yataklarından izlenebilmektedir. Kalenin güneydoğu üst kesiminde bir platform, merkezde en yüksekte ise bir kule kalıntısına ait izler görülmektedir³⁷.”

Yukarıdaki tarihî ve arkeolojik verileri incelediğimizde bölge de yer alan kalelerin birçoğunun Orta Çağ döneminde Bagratlılarca inşa edilmiş olabileceği sonucuna ulaşabiliriz. Yalnız bölgedeki kilise ve diğer yapılar incelendiğinde tipik Türk mimari tarzı olan kare plan üzerine pramidal/ehrami örtülü yapı stili sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Prof.Dr. Halûk Karamağralı ve eşi Beyhan Karamağralı, Yunus Zeyrek ile yaptıkları bir mülakatta da bu yapı tarzının Göktürk mezar anıtlarından kalma bir yapı stili olduğunu ifade etmektedir³⁸. Ayrıca bölgeye uzun süre hakim olan Hıristiyan Kıpçak'ların da mimari eserlerde ağırlığını hissettirmiş olması muhtemeldir.

Çalışma sahamızın tarihî coğrafyasına baktığımızda ise, Artvin ili içerisinde yer alan Okçular/Berta Çayı Havzası'na tabîi alan Şavşat “*Madzakhél-İmerkhev (Şavşat'ın meydancık bucağı)-Şavşet*” ve güneybatı komşusu olan Ardanuç “*Adranoutzion*”³⁹ Kolhislerin ülkesi olarak kabul görmektedir. Antik kaynaklara göre Kolhisin batısında bulunan Pontus'un⁴⁰, batıda Halys (Kızılırmak) Nehri, doğuda Kolkhis, kuzeyinde Euxeinos (Karadeniz) ve güneyinde de Kappadokia Armenia (Doğu Anadolu) bulunmaktadır. Antik yazarlar tarafından bu bölge Karadeniz'in güney kıyılarını tanımlamak amacıyla sıklıkla kullanılmıştır⁴¹.

Yukarıda ismi geçen Okçular/Berta Havzası, Artvin İli içerisinde yer alan önemli havzalardan biri olarak kabul edilmektedir. Mevzubahis havzanın ismi hususunda farklı önemli görüşler mevcuttur. Kırzioğlu, Togan ve Durmuş'un Sakalar hakkında verdiği bilgileri dikkate aldığımızda Berta isminin Saka hükümdarı “Bartatua” dan geldiğini söyleyebiliriz⁴².

³⁷ K.Köroğlu, a.g.m. 1997, s.371 vd.

³⁸ www.gamarcoba.somee.com/Yazilar.asp?goster=dos&id=71# ftn29 12.03.2007

³⁹ ‘Adranoutzion’, Bizans İmparatoru Konstantinos Porphyrogenetos’un ülke yönetimi ile ilgili eserinde geçen ve Gürcistan dolaylarının anahtarı diye tanımlanan bir hisar. Tarkan bunu şimdiki Ardanuç’a denkleştirmektedir. Winfield/Bryer ise, Ardanuç’un tarihsel adını Ardanoutizion olarak kabul etmektedirler. Ayrıca Doğu Karadeniz’de Adra takısının varlığını Edre, Trapezountos/ Trapezous gibi isimlerde de görmektedir. Geniş bilgi için bkz. Bilge Umar , *Türkiye’de Tarihsel Yer Adları*, İstanbul 1993, s.20

⁴⁰ Umar, Pontos kelimesinin köken ve anlamını ifade ederken, kelimenin Hellen dilinde *Deniz*, manasına geldiğini, Pontos Euxenios kelimesinin ise Yunanlıların Karadeniz’den tereddüt ettikleri için *Yabancılar Dost Deniz* anlamında kullandıklarını açıklamaktadır. Bilge Umar, *Karadeniz Kappadokia’sı (Pontos), Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması*, İstanbul. 2000, s. 1

⁴¹ Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV)*, (Çev. A.Pekman), XII/ I, s.4; Adem Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, Ankara 2001, s.11; B.Umar, a.g.e. 2000, s.6; Veli Ünsal, *Eskiçağda Çoruh Havzası*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmış Doktora Tezi), Erzurum 2006, s.27, S.Yıldırım a.g.e, s.59 vd.

⁴² Fahrettin Kırzioğlu, “Karadeniz’in Doğu Kıyıları, Gürcistan ve Eski “Turabozan Vilayeti”miz (Batum-Samsun dahil) Bölgesinde, MÖ.VII.yüzyıldan Osmanlı Fethine Kadar Yerleşen

Tüm bu veriler ışığında Ardanuç İlçesi başta olmak üzere M.Ö.'ki dönemlerden itibaren bölgenin yoğun bir iskan gördüğünü ve mimari yönden de Hristiyan Türklerin etkisinin bariz bir şekilde hissedildiğini söyleyebiliriz.

ABSTRACT

The city of Artvin whose history dates back to prehistorical times is both a much frequented place of many civilizations and because of its neighborhood to Caucasia it has been an important strategical center throughout the history. Our study comprises the Şavşat and Ardanuç districts which are the most important districts of Artvin. If we have a look at the bronze remainders which are found in Şavşat Balıklı village Sazakale forest in 1932, we can say that the district has been a housing area since Bronze Age. Because of insufficient archeological excavations no other anterior find has been determined. We think that historical and surface work that we performed will be very important to shed light on the cultural and historical aspects of the region.

Key Words: Okçular/ Berta Basin, Şavşat, Ardanuç, Fortress/Castles

---

Türkler ve Coğrafyada Yaşayan Hatıraları”, *Uluslararası İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, T.C. Ondokuz Mayıs Üniversitesi ve Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, (1-3 Haziran 1988), Samsun 1990, s.87 vdd; F.Kırzioğlu, a.g.e. 1976, s.368; Fahrettin Kırzioğlu, *Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar*, Ankara 1992, s.16; İskitler (Sakalar) ve Kralları hakkında daha geniş bilgi için bkz. İlhami Durmuş, *İskitler (Sakalar)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1993, s.66 vdd; S.Yıldırım, a.g.e. s.60 vdd; O.M.Bahçeci, a.g.e. s.130

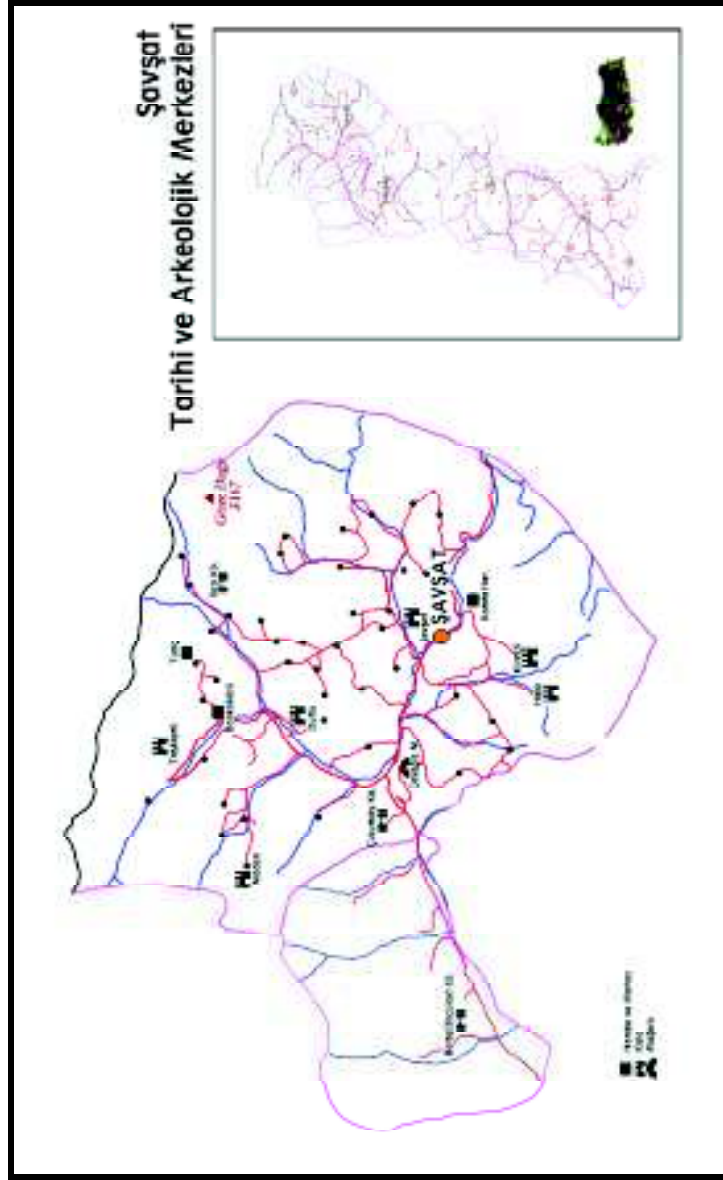
EKLER

Ek:1. Şavşat Kalesi

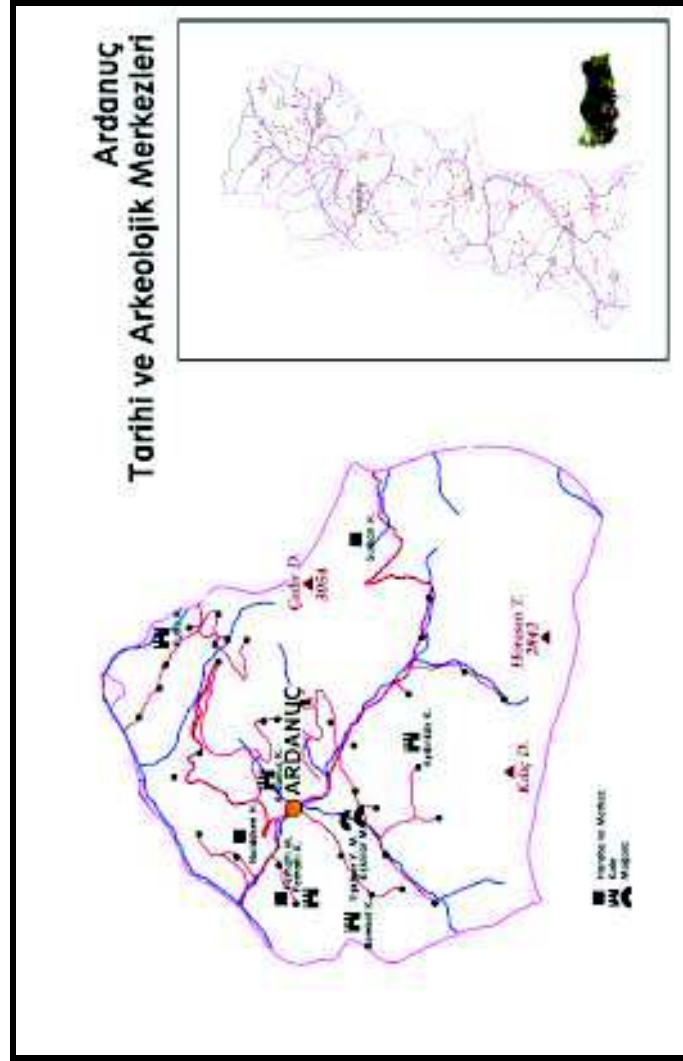

Ek:2. Ardanuç/Gevhernik Kalesi

Ek:3. Şavşat İlçesinde yer alan Kale ve Arkeolojik Merkez Dağılımları

Ek:4. Ardanuç İlçesinde yer alan Kale ve Arkeolojik Merkez Dağılımları